

УДК 340.12

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВОВИХ КУЛЬТУР**Олена ЮРІЙЧУК,**аспірант кафедри теорії та філософії права
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»**АНОТАЦІЯ**

У статті досліджується категоріальний статус правової культури у контексті філософії права, зокрема через призму аксіологічного підходу як найбільш виправданого та змістовного, такого, який забезпечує відображення поєднання загальнолюдських цінностей, набутих загальною культурою, зі сферою права. Наголошено на тенденції до формування глобальної інтеграції правових культур, а також на їх діалогічності, не конфліктності співіснування.

Наведено чотири основних філософсько-правових аспекти розвитку правових культур та дано їх авторське визначення, зокрема мова йде про важливість врахування надбання історичної правової думки, здійснення наголосу на ціннісних орієнтирах права та культури, врахування під час практичного застосування правовими культурами історичної пам'яті, а також позитивне й толерантне ставлення до наявних внутрішніх розбіжностей та розуміння важливості діалогу правових культур.

Ключові слова: право, культура, глобалізація, правові культури, аксіологічний вимір, аспекти розвитку правових культур.

PHILOSOPHICAL AND LEGAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF LEGAL CULTURES**Olena YURIICHUK,**Postgraduate Student at the Department of Theory and Philosophy of Law
Institute of Law and Psychology of
National University "Lviv Polytechnic"**SUMMARY**

The article deals with the categorical status of legal culture in the context of the philosophy of law, in particular, through the axiological approach as the most justified and meaningful, which provides a reflection of the universal values combination of the general culture with law. The tendencies towards the formation of the global integration of legal cultures, as well as their dialogue, and non-conflict of coexistence are emphasized.

Four main philosophical and legal aspects of the legal cultures' development are suggested, and their author's definition is given. The author believes, it is important to take into account the following: the historical legal opinion, the emphasis on the values of law and culture, the consideration of historical memory during the practical application of legal cultures, as well as positive and tolerant attitude to existing internal differences, and understanding the importance of legal cultures' dialogue.

Key words: law, culture, globalization, legal culture, axiological dimension, aspects of development of legal cultures.

Постановка проблеми. Питання культурного виміру права, попри розвиток та численні напрацювання у межах науки філософії права, досі залишається одним із найбільш актуальних, а визначення категоріального статусу правової культури та напрямків її розвитку перебуває у гатунку проблемних та спірних.

Також цьому сприяє актуалізація процесів глобалізації, поширення плюралізму культур та динамічності розвитку суспільних відносин. Як зазначав Р. Ієринг, «хочемо ми цього чи ні, глобалізація – це об'єктивне явище всього світу. <...> Глобалізація є тим трендом, тим вектором розвитку людства, з яким ми маємо і у найближчому майбутньому будемо мати справу» [8, с. 4-5]. Глобалізація та мультикультуралізм сьогодні перетворюються у предмет філософсько-правової рефлексії, яка розглядає їх як частину образу світу нового тисячоліття і аналізує вплив на правові культури, їх взаємодію та розвиток.

Актуальною темою статті є з'ясування поняття загальної та правової культури та їх співвідношення. Окрім того, виокремлення філософсько-правового контексту правової культури та усвідомлення неминучості діалогічних стосунків правових культур у контексті глобалізаційних тенденцій надасть змогу окреслити не

лише їх аспекти розвитку, але й надати їм контекстуального значення.

Стан дослідження. Правова культура у філософсько-правовому дискурсі становить предмет дослідження багатьох вітчизняних учених, зокрема варто зазначити внесок А. Овчиннікової, яка у своїх працях наголошує на важливості ідентифікації права у сфері культурного виміру цінностей та феноменів, М. Целуйко, який акцентує на ролі структури культури права та її взаємодії з іншими сферами суспільної культури. Важливими також є дослідження правової культури у працях таких теоретиків права, як В. Копейчикова, В. Журавського, С. Нефьодова, Г. Машукова, А. Барусова, К. Лінейцевої, В. Камінської, О. Ратінова та інших.

Актуальними є напрацювання науковців західної правової думки, зокрема Л. Фрідмена, від якого прийнято вести відлік становлення терміну правової культури, Р. Алмонда та С. Верби, які розглядали у своїх дослідженнях правову культуру через призму політики, розширюючи таким чином її зміст. Окрім того, важливим у розумінні філософсько-правових аспектів розвитку сучасних правових культур є їх історичний аналіз, здійснений у працях О. Шпенглера, А. Тойнбі та С. Хантінгтона. Останній навіть

найбільш переконливу та обґрунтовану концепцію цивілізації (культури), здійснив поділ та зробив прогноз щодо необхідності співіснування їх у майбутньому.

Мета і завдання статті – визначити зміст правової культури через призму філософії права; виокремити найбільш актуальні аспекти розвитку правових культур та охарактеризувати їх зміст.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні права культура виступає важливим ціннісним підґрунтям для соціально-правової комунікації, підвищення правової компетентності окремого суб'єкта та суспільства загалом для поглиблення демократичних процесів у правовій державі. Співвідношення права та культури постає дискусійним питанням у правовій літературі: так, право можна розглядати як феномен культури і, зазначає А. Кармін, культура – це одне з фундаментальних понять соціально-гуманітарного пізнання, яке характеризує складний та багатоаспектний фактор людського буття і виявляється у багатьох різноманітних феноменах соціального життя, які називають явищами культури та є її загальною основою [10, с. 3-4].

Власне поняття культури набуло об'єктивованого поширення ще у XVIII столітті як наслідок аналізу традицій гуманізму та їх історичного розвитку. Утім, частиною філософської науки культура постала наприкінці XIX – на початку XX століть, коли соціально-політичні зміни почали вимагати її розуміння через призму антропологічного та аксіологічних підходів. У цьому контексті права культура розвивалася, беручи надбання загальної як основу, а також використовуючи інші структурні компоненти – етичну, політичну, економічну, інформаційну культури тощо для свого удосконалення.

Визначаючи філософсько-правовий контекст відповідно до сучасних вимог, видається доцільним аналізувати правову культуру через призму аксіологічного виміру філософії права: вона акумулює та актуалізує досягнення людини зокрема та суспільства у цілому в окремих сферах життєдіяльності, серед яких найголовнішими є права та соціальна. Окрім цього, права культура містить у собі культурний зміст та особливості правових систем світу. Правову культуру необхідно визначати частиною культури загалом, оскільки вона, визначаючи характер дії законодавства та упорядковуючи його відповідно до історичних вимог та національної ідеї, створює передумови для прогресивного існування загальної культури і є частиною правового буття соціуму.

Деякі науковці пропонують вважати правову культуру однією зі складових національної держави, таким чином часто зводячи її значення до організуючої внутрішньої функції, інші ж розглядають правову культуру на мікрорівні як суспільно-правовий феномен, який включає найсуттєвіші результати сукупного правового досвіду суспільства (право, правосвідомість, правову діяльність і правовідносини, законність і правопорядок) та відображає якісний рівень розвитку правового буття, та на макрорівні – як все, що було напрацьовано людством впродовж років у правовій сфері, а також акумульовані здобутки інших правових культур, які, будучи перейнятими, стали частиною відповідної національної [2, с. 4].

Важливо розуміти, що правові культури – не статичні елементи, які, закарбовані теоретичними надбаннями науки, залишаються незмінними й легкозастосовними поняттями, як зазначає О. Звонарьова, сьогодні не існує єдиної глобальної цивілізації, а спостерігається тенденція до формування глобальної інтеграції [7, с. 79], а «узагальнення державно-правового досвіду у напрацюваннях мислителів Середньовіччя, Нової та Новітньої історії, стаючи досягненням всіх народів, є одним з проявів глобалізації» [11, с. 106]. У цьому контексті термін цивілізація розуміється через де-

фініцію, виокремлену С. Хантінгтоном – йдеться про культурну спільноту найвищого рівня, яка «вміщає у себе цінності, норми, менталітет та закони, яким численні покоління у конкретній культурі надавали головного значення» [14].

«У майбутньому не існуватиме єдиної універсальної цивілізації, – зазначав С. Хантінгтон. – Навпаки, світ буде складатися з множин різноманітних цивілізацій і вони змушені будуть вчитися співіснувати одна з одною» – про це вже свідчать стосунки між кількома цивілізаціями на африканському континенті та розпорошеність західної культури між Європою та Америкою [14]. Називаючи неминучим процес зіткнення цивілізацій на основі головного джерела конфліктів – культури, С. Хантінгтон пропонує три типи поведінки правових культур під час зіткнення цивілізацій:

1) ізоляція від Заходу – як приклад, С. Хантінгтон наводить Північну Корею, втім, цей варіант, через призму останніх політичних змін, «віджив» себе – КНДР та Північна Корея у квітні 2018 року домовилися про завершення 70-річної війни власне не без впливу західної культури;

2) стати частиною західної цивілізації;

3) об'єднати економічні та воєнні зусилля та спрямувати їх на Захід, оскільки, вважає науковець, саме зіткнення західної цивілізації з іншими стане центральною темою майбутньої світової політики.

Утім, цілком зрозумілим є те, що дослідження С. Хантінгтона у певних моментах – застаріле, зокрема передбачення дослідника феномену зіткнення цивілізацій: межі між культурами сьогодення дедалі більше стають розмитими завдяки міждержавній дипломатії та мультикультурному характеру стосунків, і можна з упевненістю стверджувати, що виникає потреба говорити не про конфлікти, а тенденції розвитку правових культур та їх співпраці. Сучасне суспільство, указує Е. Турме-Жанетт, вимагає динамічного сприйняття правової культури, а вивчення праць Е. Гобсбаума, Ю. Габермаса, Ж.-М. Феррі, Й. Попадопулоса та інших доводить, що основною спорідненою ідеєю науковців є «необхідність протиставити детерміністську концепцію культури більш динамічному баченню, яке настільки ж переймається її єдністю, як і вирішенням внутрішніх розбіжностей та подоланням напруженості» [4, с. 326].

У розумінні шляхів, якими рухаються правові культури в умовах глобалізму та інтеграції, варто пам'ятати те, що кожна національна права культура – це результат певної історичної традиції правової культури загалом. Е. Гобсбаум у своїй праці «Нації і націоналізм» говорить про необхідність впровадження терміну «заново винайдених традицій», який без впровадження непотрібних нових категорій поверне до життя відомі концепції та парадигми, які потребують сучасного осмислення [5]. Зокрема, існує багато різних правових культур та конкретних культурних концепцій права, але для подальшого розвитку вони повинні вважатися нестабільними, не обов'язково узгодженими та бути сприйнятливими до еволюції шляхом постановки викликів та відкриття обговорень [4, с. 327].

Побіжний аналіз правових культур та традицій будь-якої сучасної країни може продемонструвати, що під впливом глобалізаційних процесів вони стали взаємопроникними та комунікативними у правових межах – це можна прослідкувати в інтернаціональному характері права, а також особливостях публічно-правових та приватно-правових методів регулювання відносин. Окрім того, цілком зрозумілим є те, що крім зовнішніх, правові культури також перенесли внутрішні зміни, які остаточно унеможливили повернення до класичної, теоретично сформованої моделі.

Відповідно, можливим є виокремлення таких аспектів розвитку правових культур:

1. Повернення до традицій правової думки та їх розвиток у сучасному контексті.

Хоча саме поняття розвитку вказує на те, що відбувається процес сходження від нижчого чи менш розвинутого до вищого та удосконаленого, динамічність розвитку правових культур потребують опертя у вигляді класичних філософсько-правових надбань. Останні можуть стати якщо не важливою частиною нового, то своєрідним поштовхом до аналізу та покращення взаємодії правових культур, збагачення правової та культурної парадигм.

Так, прикладом може слугувати інтернаціоналістська теорія Ф. Деспаньє, який у 1905 році запропонував націоналістичну концепцію правової культури у Франції. Політик у своєму зверненні до органів влади заявив, що суспільство потребує окремої, французької школи національного права: «Дух розуму і справедливості, що характеризує нашу націю, є прямим свідченням того, що захист наших законних інтересів поглинає нас більше, ніж інших, оскільки ми володіємо чітким розумінням поняття права, а також твердою волею до поваги та служіння йому» [4, с. 327].

Хоча філософське трактування концепції правового мультикультуралізму та її впровадження у державну політику на сьогодні практично нівелювали націоналістичні концепції правової культури, сучасні правові реалії є яскравим відображенням націоналістичного спрямування навіть у межах плюралізму культур.

2. Першочерговість ціннісних орієнтирів у праві та культурі.

Глобалізація та діалог культур для досягнення цілей стали вимагати посилення ролі ціннісного та антропологічного аспектів. Відповідно, «особливого значення в умовах глобалізованого світу набули право, культура та цінності людини, адже право та цінності відіграють роль соціальних індикаторів якості буття і становлять внутрішню опертю культури.

Культура повинна бути осмислена як вирішальний аспект глобалізації» [13, с. 93]. Визнання людини, її прав та потреб чимось більшим ніж національною, державною цінністю сприяє одночасному розвитку правової культури: «глобалізація закликає правову культуру вийти за рамки вузької національної шкаралупи через універсалізацію правових цінностей людини» [9, с. 275]. Цікавою є думка про те, що під впливом глобальних процесів відбувається зміна парадигм: замість звичної лінії стосунків «людина – держава» ми бачимо удосконалення до «людина – громадянське суспільство – держава» [6, с. 37]. Так, відбувається зміна орієнтирів, держава – особливо в умовах мультикультурної політики – робить крок до взаємодії та розуміння інтересів як окремої людини, так і потреб цілого суспільства.

3. Практичне застосування історичної пам'яті у контексті розвитку правових культур.

Історичну пам'ять варто розуміти як суто спеціалізовану частину культури, котра включає у себе і історичні знання, і систему ціннісних суджень для орієнтації у сучасному світі [12, с. 50], при цьому не забуваючи про те, що поняття охоплює також і правову культуру як одну з найбільших національних цінностей.

Урахування концепцій правової культури, процесу становлення та розвитку, призводить до неминучості перегляду їх впливу на сучасні філософсько-правові погляди. Якщо ми говоримо про Україну, чиє правове становлення як нації та окремої, незалежної держави, пройшло багатьма болісними етапами, історична пам'ять у правовій культурі зокрема є необхідним закономірним принципом, який сприяв збереженню її самотності та розвитку особливої правової культури громадянства.

Французький філософ Жан-Марк Феррі, називаючи Європу «лабораторією», в якій відбувається інтеграція та перетин національних культур, стверджує, що протистояння правових культур Заходу та Сходу досі залишається у на-

пруженому стані з можливим переростанням у драматичний конфлікт, тому, щоб уникнути цього у майбутньому, науковець пропонує знайти практичне застосування поняттям «спільної правової культури» та «загальної історичної пам'яті». Перше можна розуміти як ствердження наявності правової культури, яка є амальгамою кількох розвинутих правових культур різних країн, що перебувають у динамічному та складному взаємозв'язку між собою [4, с. 332], а ідею «загальної історичної пам'яті» як фундаментальну на міжнародному рівні. Необхідним є самокритичне вивчення власного минулого через «аналіз історичного досвіду нації та визнання різноманітних форм насильства, які вони скоїли один проти одного» [1] – таке «вивчення пам'яті» може стати незамінним для дослідників права сьогодні у контексті глобалізації суспільства, яке парадоксально заохочує до зіткнення національних культур [3, с. 25].

4. Схвалення внутрішніх розбіжностей та розуміння важливості діалогу правових культур.

Не існує єдиної правової культури або єдиної правової традиції для будь-якого суспільства – мова може йти лише про наявність домінуючої культури, яка є найбільш дотичною завдяки схожості у нормах чи окремих традиціях, та існування допоміжних внутрішніх правових культур. Беручи до уваги це твердження, культурні конфлікти, які так чи інакше виникають під час плюралізму культур, варто трактувати як екзистенційні, говорить Ю. Габермас, вони обертаються навколо цінностей, а не суперечностей інтересів. Відповідно, ігнорування зіткнення правових культур або вирішення їх за допомогою зовнішньої політики або економічних відносин призведе до посилення відмінностей та ускладнення розуміння. Найбільш ефективним буде варіант глибокої та критичної оцінки ціннісного значення традицій та культур та їх «рефлексивне присвоєння» [3, с. 218, с. 235].

Визнання цінності кожної правової культури, існування розбіжностей з іншими та розгляд кожної з них окремо дозволяє відкрити межі для існування кількох фундаментальних моделей, які володіють особливостями, вартими наслідування.

Висновки. Усвідомлення ціннісного змісту правової культури, а також неминучості зіткнення у глобалізаційному контексті правових культур та зізнання ними у цьому контексті зовнішніх та внутрішніх змін сприяє кращому розумінню їх змісту як динамічних концепцій, котрі перебувають у постійному взаємозв'язку та комунікації. Відповідно, постає питання не щодо вирішення надуманих конфліктів у межах плюралізму правових культур, а актуалізація філософсько-правових аспектів їх розвитку. У сучасному світі правові культури, визнаючи першорядну роль цінності прав та інтересів людини, активно звертаються до надбань у філософсько-правовій думці, не уникають актуалізації та практичного втілення історичної пам'яті, а також, усвідомлюючи відмінності культурних та правових парадигм, стають на шлях розуміння та комунікації.

Список використаної літератури:

1. Ferry J. L'Europe, l'Amérique et le monde. 2005. 112 с.
2. Friedman L. M. The Concept of Legal Culture: A Reply. Comparing Legal Cultures ed. D. Nelken. Brookfield, 1997. С. 33–40.
3. Habermas J. Del 'Usage public des idees: ecrits politiques 1990-2005. 2005. 262 с.
4. Tourme-Jouannet E. French and American Perspectives on International Law: Legal Cultures and International Law. Maine Law Review. 2006. С. 291–336.
5. Гобсбаум Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху. Український Центр духовної культури. 2010. URL: https://www.e-reading.club/bookreader.php/1011250/Smit_Nacii_ta_nacionalizm_u_globalnu_epohu.html.

6. Грандонян К. А. Тенденции развития правовой культуры в условиях глобализации. *Правовая культура*. 2018. № 2. С. 34–40.
7. Звонарева О. С. Глобализация и взаимодействие цивилизаций: политико-правовые аспекты. *Право и политика*. 2005. №5. С. 78–85.
8. Иеринг Р. Дух римского права на различных ступенях его развития. Ч. 1. М.: Книга по Требованию, 2011. 329 с.
9. Кандов Б. М., Алимухамедова Н. Я. Глобализация правовых ценностей и перспективы развития правовой культуры. Сборники конференций НИЦ. Раздел Социосфера. 2014. № 45. С. 275.
10. Кармин А. С. *Культурология*. Москва: Лань, 2003. 928 с.
11. Косарев А. И. Великая модернизация глобализма. Москва: РИПО ИГУМО, 2004. 164 с.
12. Масненко В. Исторична пам'ять як основа формування національної свідомості. *Український історичний журнал*. 2002. № 5. С. 49–62.
13. Спрыгина Е. А. Влияние глобализации на культуру и ценности человека: нравственно-правовой аспект. *Вестник Алтайской академии экономики и права*. 2012. № 4. С. 92–95.
14. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. 1996. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=61484>.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Юрійчук Олена Орестівна – аспірант кафедри теорії та філософії права Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Yuriichuk Olena Orestivna – Postgraduate Student at the Department of Theory and Philosophy of Law Institute of Law and Psychology of National University „Lviv Polytechnic”

helenka296@gmail.com

